

ЧЕРНИШОВА Ю. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОРИГІНАЛ, АДЕКВАТНІСТЬ, ПЕРЕКЛАДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У контексті правомірності виділення релігійного перекладу як особливого виду перекладу висвітлюється, що такі перекладацькі категорії, ключові для загальної теорії перекладу, як оригінал, адекватність, довільність мовного знаку, перекладність отримують у релігійному перекладі специфічне трактування.

Ключові слова: релігійний переклад, релігійний текст, теорія перекладу, оригінал, адекватність, перекладність.

В контексте правомерности выделения религиозного перевода в качестве особого вида перевода обосновывается, что такие переводческие категории, ключевые для общей теории перевода, как оригинал, адекватность, произвольность языкового знака, переводимость получают в религиозном переводе особую трактовку.

Ключевые слова: религиозный перевод, религиозный текст, теория перевода, оригинал, адекватность, переводимость.

Distinguishing religious translation as particular type of translation, the Author explains, that translation categories, key for general theory of translation, such as original, adequacy, arbitrariness of linguistic sign, translatability, are treated specifically in religious translation.

Key terms: religious translation, religious text, theory of translation, original, adequacy, translatability.

Активізація релігійного життя в Україні, збільшення кількості перекладної релігійної сучасної літератури (молитов, проповідей, віровчительних текстів, теологічних творів, релігійних текстів медійного дискурсу) зумовлюють необхідність вдосконалення методик їх перекладу та **актуальність** визначення засад релігійного перекладу. При цьому під релігійними текстами ми розуміємо не тільки традиційні тексти (у випадку християнства біблійні та богослужбові), а й перераховані сучасні тексти релігійного змісту в ситуації релігійної комунікації.

Запропонована стаття є продовженням низки досліджень, спрямованих на вивчення та аналіз мовних та концептуальних особливостей перекладу сучасних релігійних текстів. **Об'єктом** дослідження слугували сучасні італійські релігійні тексти та їх переклади українською мовою, а **предметом** – засади релігійного перекладу та їх специфіка у контексті загальної теорії перекладу.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей трактування у контексті релігійного перекладу таких ключових для загальної теорії перекладу категорій, як оригінал, адекватність/ еквівалентність перекладу,

перекладність.

Специфіка релігійної комунікації, релігійного тексту, і, відповідно, перекладу сучасних релігійних текстів ([1], [2], [3] та ін.) змушують нас зробити висновок, що релігійний переклад – це особливий вид перекладацької діяльності, окремий вид міжмовного посередництва, а його засади визначаються, передусім, прескриптивною церковною позицією [2] і не завжди корелюються із принципами загальної теорії перекладу.

Якщо говорити про перекладацькі категорії, то варто звернути увагу на той факт, якою мірою для релігійного перекладу взагалі можна користатися такими ключовими з точки зору сучасного лінгвістичного перекладознавства категоріями, як *оригінал*, *адекватність/еквівалентність*, *перекладність*.

Як зазначає І. В. Богачевська, релігійні тексти входять до більш широкого класу повідомлень, в яких інформація зберігається не в тексті і не з нього відповідно отримується адресатом, але знаходиться поза текстом, причому потребує наявності головного тексту – Одкровення як обов'язкової умови свого виникнення [4:4]. Весь релігійний дискурс постає “мультиплікацією” певної релігійної інформації, метою якої є, в першу чергу, забезпечення фіксації, смислового збереження та трансляції в просторі й часі Божественного Одкровення. Внутрішня прецедентність релігійного дискурсу означає, що, перекладаючи сучасний релігійний текст, перекладач насправді має стандартно відтворювати чимало релігійних одиниць, які вже отримали мовне вираження в мові перекладу. Таким чином, переклад часто відбувається між біблійними відповідниками в італійській та українській версіях.

Проблема еквівалентності й точності з'явилася у перекладознавстві лише з переходом гуманітарного прогресу до технічного, тобто тоді, коли почали перекладати інформаційні тексти, які, скоріше, можна назвати нелітературними [5:33]. Саме при перекладі інформації, документів необхідне те, що в теорії перекладу називають еквівалентністю, точністю. Якщо ж говорити про історію художнього та релігійного перекладу, то питання вірності оригіналу, точності й еквівалентності не виникало, оскільки переклад здійснювали для різних цілей та завдань, і в загальному вигляді він орієнтувався або на культуру оригіналу, або на культуру перекладу.

На наш погляд, специфічною особливістю релігійних текстів, і, відповідно, їх перекладу, є те, що такі тексти мають на меті навіть не сказати істину, а вказати на неї, “провести” до неї, показати шлях.

У християнстві це пов'язано з уявленням про те, що виразити Божественну Істину людською мовою в принципі неможливо. Те, наскільки людська мова придатна для розповіді про Бога, є проблемою богословського та філософського осмислення мови релігії, з'ясування логіки й антиномії релігійної комунікації в християнській релігії, християнської можливості богопізнання та збереження отриманого знання у слові. Безумовно, їх не можна не враховувати при перекладі релігійних текстів, оскільки перекладацькі стратегії безпосередньо залежать від ставлення до проблеми перекладності всередині самої християнської релігії.

У християнстві існує вчення про два види слова: *внутрішній та зовнішній логос*. Внутрішній логос є безпосереднім баченням речей, інтуїтивним пізнанням, він властивий людям усіх часів і всіх народів і є однією з субстанціальних якостей людини як образу та подоби Божої. Натомість зовнішнє (профористичне) слово існує на поверхні внутрішнього логосу, це площина рефлексії, воно, як і мова, безперервно змінюється, в той час як внутрішній логос – незмінний. Якщо зовнішній логос збігається з внутрішнім, то він є засобом прояву останнього, його матеріалізацією, інакше воно є оболонкою порожнечі. Вважається, що унікальним прикладом гармонії між внутрішнім і зовнішнім словом є Святе Письмо, звідси й необхідність чіткого відтворення тих засобів, які використовує Біблія для розповіді про Бога.

Отже, в рамках християнського вчення Слово Бога має онтологічний статус: називаючи, Бог створював речі. Людська мова – це вже не божественна мова. Таким чином, як зазначає Д. О. Ольшанський, сакральний смисл релігійного тексту – це повернення до божественної мови: мова людини лише називає та описує світ, у той час як першопочаткова мова була подібна внутрішньому світінню речі. Людська мова є лише подібністю (знаковою реальністю) речі, але не несе істинного онтологічного змісту речі. Тому, на думку Д. О. Ольшанського, проблема перекладу, поставлена в рамках іудео-християнської традиції, розуміється як найвища мета релігійного (та наукового) пізнання, що прагне до розуміння й адаптації божественної мови до мови людей [6].

Християнська традиція виділяє по відношенню до мови *три сфери божественного* [7:83]: те, що не піддається пізнанню; те, що піддається пізнанню, але не може бути передане через слова; те, що піддається пізнанню та може бути передане через слова.

Християнська релігійна традиція, як і всі релігійні практики світу, визнає, що сутність Бога не піддається пізнанню, і словами людей її не

можна виразити. Сучасники зазначають, що “богословська мова – це щось земне, це – творіння людини, а не сама Істина... вона лише допомагає виразити Істину... богословські мови недосконалі, оскільки не можуть повністю містити в собі всі аспекти божественної істини. Користуючись культурою своєї країни, будь-яка церква випрацьовувала свої богословські поняття та намагалася з їхньою допомогою виразити якомога досконаліше божественну Істину. Але жодна церква ніколи на землі не зможе цього зробити” [8:130–131]. Потрібно бути дуже обережним, щоби правильно розуміти текст відповідно до вкладеного до нього смислу. Це важливо завжди, а особливо тоді, коли людська мова намагається виразити божественну істину [8:128].

Церква із самих початків розуміла й усвідомлювала надзвичайні функції релігійної мови. Релігійний текст намагається виразити певну позамовну реальність, в якій навіть крайні опозиції зливаються в єдність. Але виразити цю реальність мовою, побудованою на бінарних опозиціях, можна лише за умови використання певних мовних стратегій. Це таке використання мови, метою якого, як слушно вважає Ю. А. Степанчук, є “показати” щось, а не “сказати” щось, зробити так, щоб людина сконцентрувалася на пошуках іншого, небуквального смислу [9].

Таким чином, *адекватність релігійного перекладу* можна вбачати у збереженні засобів, що допомагають вказати людині шлях до Бога, апелювати до сокровенної глибини душі людини, тобто у збереженні та відтворенні засобів об’єктивації специфічних релігійних смислів. У релігійному перекладі вимоги та засоби досягнення адекватності базуються, в першу чергу, на особливостях і стратегіях релігійної комунікації.

Певне протиріччя між загальною теорією перекладу і теорією релігійного перекладу вбачаємо також і в *трактуванні довільності/неконвенційності мовного знака*. Так, у рамках загальної теорії перекладу, як зазначає В. Н. Комісаров, особливу важливість для розуміння сутності перекладу має довільність мовного знака. Довільність знака означає, що певне значення не обов’язково має бути пов’язано з даною формою, і, навпаки, певна форма може виражати й інше значення [10:41–42]. Натомість у релігійному перекладі спостерігаються прояви “неконвенційного” ставлення до мовного знака, яке відображається в необхідності чіткого та стереотипного відтворення релігійних одиниць, клішованості засобів вираження.

Питання *ясності перекладу* також набуває в релігійному перекладі

специфіки. Якщо Л. Л. Нелюбін характеризує ясність як показник якості перекладу, що передбачає ясність викладу в перекладеному тексті, відсутність двозначностей, неясностей і складних зворотів, що ускладнюють сприйняття тексту [11:265], то в релігійному перекладі не можна очікувати на повну ясність навіть з огляду на складну герменевтику релігійних текстів.

Так, розуміння не виключає нерозуміння, – зазначає В. В. Бібіхін, говорячи про розуміння Божественного Слова [12:29], а С. Головащенко наполягає: “Читач мусить-таки долати ймовірні утруднення, пов’язані з “входженням” до іншого історичного та культурного часу, з необхідністю дізнаватися про значення та смисл незвичних понять і термінів. Нарешті, читач має постійно докладати зусиль, щоб осягнути філософську глибину та духовну велич біблійного тексту саме як тексту релігійного. Справді, Слово, закарбоване в Біблії, варто робити зрозумілим. Але його осягнення завжди вимагатиме праці, інтелектуального й духовного напруження” [13:120].

Отже, на нашу думку, релігійний переклад – особливий вид перекладу, принципи якого не завжди корелюються із загальною теорією перекладу, але визначаються, передусім, церковними приписами та традицією.

Крім цього, необхідно підкреслити, що переклад сучасного релігійного тексту має враховувати **широкий контекст християнської мовної традиції з урахуванням її етнокультурної специфіки**. Як зазначає О. І. Чередниченко, “особливість перекладацької інтерпретації полягає в тому, що вона оперує елементами двох контекстних систем (оригіналу та перекладу)... Саме в зіткненні двох контекстних систем криється головна проблема перекладу, оскільки ані перша, ані друга з них не обмежуються контекстом мовного повідомлення” [14:174]. Під контекстом як перекладознавчою категорією О. І. Чередниченко розуміє “не випадкове словесне оточення, а цілісну змістово-стилістичну систему, яка активно впливає на кожний її складник, визначаючи його реальну і потенційну текстову функцію. Саме таке тлумачення контексту впливає з діалектичної єдності частини і цілого у процесі перекладу” [14:180]. Таким чином, переклад тексту потребує врахування широкого контексту культур, і у випадку перекладу релігійних текстів ідеться про **контекст християнської мовної та перекладацької традиції**.

Таке тлумачення контексту релігійних текстів співвідноситься з поняттям “**герменевтичного кола**” (сформульованого ще В. Дільтеєм),

згідно з яким весь твір можна зрозуміти на основі інтерпретації окремих слів та їх сполучень, хоча повне розуміння частини передбачає розуміння цілого. Тому у релігійному перекладі кожне окреме перекладацьке рішення має прийматися в системі всієї сукупності специфічних особливостей, властивих цьому виду перекладу.

Перш за все, це означає, що досліджуючи концептуальні та мовні аспекти перекладу сучасних італійських релігійних текстів, доходимо висновку про те, що мовні особливості пов'язані з особливостями концептуалізації складного комплексу понять, важливих для релігійних текстів. Переклад сучасних релігійних текстів відбувається у двох площинах: у контексті перетину світської та релігійної культур і між різними етноконфесійними культурами. Розбіжності двох мовних картин світу зумовлені розбіжностями культур, а, отже, їх можна узагальнити як мовно-концептуальні.

Контекстом, в якому мають прийматися перекладацькі рішення, повинен бути контекст християнської писемної та перекладацької традиції. Поняття християнської писемної традиції досліджувалося І. В. Богачевською, яка виокремлює поняття “християнського наративу” – текстової традиції, цілісної сукупності текстів певної жанрової структури, пов'язаних спільним способом використання мови [4:5]. *Християнську наративну традицію* (як вияв християнського релігійного дискурсу) дослідниця визначає як засіб трансляції християнських світоглядних стереотипів шляхом утворення нормованих стереотипних текстових форм [4:24].

Релігійна комунікація постає системою відтворення та поширення релігійної інформації “з жорстким канонізованим типом кодування” [4:6]. І це перший вимір традиції, в яку має бути вписаний текст перекладу. Не тільки зміст переданої інформації, але й спосіб її репрезентації в релігійній комунікації, форма організації релігійних текстів є факторами, що визначають перекладацькі стратегії.

Крім цього, мовні традиції оформлення різняться в християнських культурах, їх слід брати до уваги при перекладі. Переклад має бути орієнтований на мовну традицію цільової християнської спільноти.

На наш погляд, переклад сучасних релігійних текстів передбачає застосування репродуктивних та адаптивних стратегій: репродуктивних – в аспекті відтворення традиції вербалізації релігійних смислів (традиції “з жорстким канонізованим типом кодування”), адаптивних – стосовно орієнтації на традицію вербалізації цих смислів у цільовому дискурсі.

До професійної компетенції перекладача має входити, таким чином, обізнаність з формами християнської культури, як у порівнянні зі світською культурою, так і в порівнянні її етноконфесійних варіантів.

Висновки. Концептуальні засади релігійного перекладу відрізняють його від функціональних видів перекладу, які традиційно виділяє лінгвістична теорія перекладу. Релігійний переклад – це особливий вид перекладу, який протиставляємо світському перекладу. Такі ключові для загальної теорії перекладу категорії як оригінал, адекватність, довільність мовного знаку, перекладність отримують у релігійному перекладі специфічне трактування.

Звичайно, вищезазначені особливості перекладу релігійних текстів потребують подальшого студіювання. Одним із перспективних напрямків дослідження нам видається розробка понятійного апарату теорії релігійного перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернишова Ю.О. Принципи релігійного перекладу в інструкції *Liturgiam authenticam* // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць. – Вип. 29 / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2012. – С. 189-195.
2. Чернишова Ю.О. Прескриптивні стратегії в перекладі сучасних релігійних текстів (до питання про функції релігійної мови та еквівалентність перекладу) // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. праць. – Вип. 23 / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 396–406.
3. Чернишова Ю.О. Герменевтичний підхід до перекладу сучасних релігійних текстів // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць. – Вип. 16 / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К.: Логос, 2009. – С. 532–541.
4. Богачевська І. В. Християнська нарративна традиція: філософсько-релігієзнавчий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.00.11 / Ірина Вікторівна Богачевська. – К., 2007. – 36 с.
5. Галеєва Н. Л. Перевод в культуре: уточнение статуса и понятий / Наталья Леонидовна Галеєва // Критика и семиотика. – 2006. – Вып. 9. – С. 24–35.
6. Ольшанский Д. А. Насилие и жертвоприношение: религиозный смысл перевода [Электронный ресурс] / Дмитрий Александрович Ольшанский. – Режим доступа: http://www.topos.ru/veer/51/perevod_olshansky.html.
7. Богачевская И. В. Язык религии в контексте национального самосознания: Монография / Ирина Викторовна Богачевская. – К., 1999. – 180 с.
8. Суттнер Э.-Х. Язык Церкви и межконфессиональный диалог: православие и католичество / Эрнст-Христофор Суттнер // Язык Церкви: Материалы Международной богословской конф. (Москва, 22–24 сентября 1998). – М., 2002. – 352 с.
9. Степанчук Ю. А. Проблема мистического текста. Интерпретация и невыразимость [Электронный ресурс] / Ю. А. Степанчук. – Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/46547>.
10. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: Уч. пособие / Вилен Наумович Комиссаров. – М.: ЭТС, 2001. – 424 с.
11. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Лев Львович Нелюбин. – 6-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 320 с.
12. Бибихин В. В. Понимание божественного слова / Владимир Вениаминович Бибихин // Слово и событие. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – С. 21–52.
13. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс: Навч. посібник / Сергій Іванович Головащенко. – К.: Либідь, 2001. – 496 с.
14. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.